

Идеалната жена?

След 1850 г., макар че момичетата все още се възпитават и дълго след това ще се възпитават в традиционните ценности, все пак бавно започва да се променя и представата за идеалната жена.

Кризата в брака и новопоявилите се тенденции на отрицателно отношение към семейния живот през 80-те години на 19-ти век в големите български градове, например, се обясняват от мъжете журналисти с невъзможността получилите европейско образование в домашните и чужди училища гимназисти, офицери, интелектуалци да си намерят брачна партньорка със съответното възпитание и култура. Неравенството във възпитанието и образованието между двата пола в случая се изтъква от мъжете, привърженици на консервативните семейни ценности, като причина много от новозадомените да не намират въображаемото щастие в брачния живот и техните разкази да се превръщат в пример и насърчение за безбрачие. Затова те подкрепят образованието на жените именно в степента, в която то ги превръща в достойни партньорки на образованите им съ-

Пощенска картичка, изпратена на любимата от войник по време на Втората световна война, България

прузи при изграждане на семейната хармония.

Нека прочетем писмото на В. Априлов от 1846 г. до сестра му, в което се обсъжда изборът на съпруга за племенника им, студент по медицина в Париж:

Източник 1. "...Трябва жена му да е образована, ... да знае писмо, и книги български, аритметика, катехизис, география, история и да е малко известна (запозната) с гръцкия език.. В това изберете някое момиче умно, остроумно, от честни непорочни родители, хубавичко до 10-12 години и тогис предложете на баща му отсега да избере да го учи на горните работи..."

Защо близките на този студент (а също и други мъже от това време) предпочитат да имат образована съпруга?

В какви области жената трябва да има

познания според този текст? Сравнете ги с уменията на жените, които се ценят в предходното време?

Изследователят на черногорския социален живот през 19-ти век Павел А. Ровински пише:

Източник 2. "Всички възпитанички на Женския институт в Цетина (старата столица на Черна гора) се омъжиха. ... Други се омъжваха за чиновници и въобще за високо или средно образовани мъже. С течение на времето броят на интелектуалците в Черна гора нараства в разни области на държав-

ния и обществения живот. Съществува правило те да си вземат образована съпруга, каквито са възпитаничките на Женския институт. Така Институтът изпълнява една от своите задачи да подготвя за образованите черногорци образовани спътници в живота. ... Да не говорим за това колко от това, което трябва на новия културен човек и сега липсва в обикновената черногорска къща, се внася от образованата съпруга в нейния нов дом. Само ако са на една степен на интелектуалното развитие, между мъжа и жената може да има пълна солидарност и разбирателство и те могат да си помагат..."

- Какви промени в образованието на момичетата настъпват в края на века?

- Какви са причините за тях и какъв е техният ефект върху положението на жените?

Турция, 1920-те

- Има ли разлика в образованието на момчетата и момичетата днес?
- Какви са семейните ценности днес? Какво научавате за тях - в училище? - вкъщи? - от приятели?

Нови тенденции се очертават и в българското село, както е видно от спомените на мъже и жени и от описанията на всекидневието в края на 19-ти век, оставени ни в селищните истории. Селските ергени от края на 19-ти век вече предпочитат за съпруги слугувалите момичета, тъй като те са "по-просветени, по-уредни и по-работливи", пише в спомените си българският журналист и политик Димо Казасов. Така в определени случаи слугуването се превръща във вид обучение. По-заможните родители в селото изпращат дъщерите си да изучават уредбата на градската къща, реда, ястията и обноските на гражданите, а бедните - да им осигурят прехрана, да получават

някаква материална подкрепа от работещите и да се освободят от грижата за техния чеиз. Често припечелените от бедните момичета пари им служат за чеиз, а наученото в градското семейство за търсене на по-изгодна партия в брака. Разбира се, не са редки и случаите, когато за тези момичета слугуването се превръща в нещастие за цял живот, защото не могат да понесат обидите, любовната измама, сексуалното насилие, на което стават жертва.

Още през 60-те години на 19-ти век първите български женски сдружения защитават необходимостта от девическо образование именно от гледна точка на осъзната обществена роля на жените като "достойни майки и достойни другарки" на мъжете. Тези дружества се опитват да убедят жените, че за да осъществят тази своя роля, т.е. да бъдат "достойни майки и достойни другарки" на мъжете, които вече се учат в чужбина, е необходимо да вложат парични сре-

Женска самодейна театрална постановка, Забатка, Суботица, 1914

дства, усилия и труд в подготовката на една друга зестра - духовните богатства. Защото жените от тези организации са убедени, че ще настъпи времето, когато, както те самите се изразяват, няма да се ценят големите суми на зестрата, нито прикят, нито даровете, а учението и просвещението.

Всичко това добре показва, от една страна, че 19-ти век е доминиран от представата за ролята на жената като майка и партньорка на мъжа в брака. А от друга, че първите женски дружества съобразяват своята дейност за възпитанието на жената и поведението на нейното тяло с осъзнатия факт, че позициите на жената в обществото се определят единствено и само от нейната роля в семейството. Затова тяхната възпитателна и образователна политика е насочена към създаването на качества, които да отговарят на господстващия идеал за жената през патриархалния и ранноеснафски 19-ти век. Този идеал трябва да превърне момичето, съответно в "кротко, хубаво, спретнато и смирено девойче...", към което след 50-те и 60-те години на 19-ти век ще се предявят претенции "то току що да е излязло от училище...", и после да направи от това девойче майка, светица, отдадена на семейство, съпруг и деца. Тъкмо чрез този идеал се възпитава и дисциплинира тяло на жената за основните функции, които обществото ѝ отрежда: на майка и съпруга.

Нека погледнем бележките на Ровински за възпитателното въздействие на Женския институт, открит през 1869 г. в Черна гора:

Източник 3. *"В последно време в поведението на мъжете към жените в Черна гора е настъпила известна свобода, която все пак жените разбират и възприемат по различен начин. На едни това допада, защото така те се усещат свободни, а други се придържат към строгото черногорско мнение за тези отношения. Към последните се отнасят и възпитаничките на Женския институт в Цетина. София Петровна ги възпитава изключително в пуритански дух. Те*

не се въодушевяват като другите от разкош и шумни светски удоволствия... за тях домашното огнище е поставено над тези светски удоволствия... Познавам една черногорка, завършила института, която се ожени за човек също високо образован, който заема висок пост и положение в политическия свят. Богат е и ... живее в един средноевропейски град, където кипи от живот. Тя влиза с мъжа си във висшето общество. Красива и образована, оставя добро впечатление в това общество, където тя би могла да заеме високо място, но тя прекарва времето си в своя дом в тесен кръг със свои приятели и приятелите на своя съпруг."

Как се променя мъжкия идеал за жена?
Жените приемат ли новия идеал?
Защо някои жени отхвърлят промените:

Изабела Груичи, Румъния, 1897

- не се интересуват от интелектуални занимания;
- промененото поведение не се приема от тяхното собствено общество.

Банат, Румъния, 1920-те

Жените имат стабилно място в обществото като майки и възпитателки, поддържащи и направляващи живота на децата, управляващи семейната икономика. Те са равни на мъжете в своята сфера на помощници и партньори в организацията на семейното стопанство. Често в управлението на работилницата и уреждането на домакинството жените имат по-голяма власт от мъжете, тяхната дума има по-голяма тежест, но в рамките на дома.

Източник 4. *"Прадядо ми бил прост човек и извършвал само вънкашната работа: да купи памук и после да продаде стоката, но всичко останало извършвала баба. Тя му контролирала парите, тя му правила сметките, тя му управлявала ра-*

ботилницата, тя улавяла работниците и ръководела както занаятчийската, така и търговската работа... Имаше обаче и противоположни случаи - дядо ми поп М. беше контраст на баща си. Той разпореждаше не само попските и вънкашните работи, но и дори ония, които по онова време в Копривица се смятаха за женски..."

М. Маджаров, Спомени, 1942

- Какви позиции има бабата в управлението на занаятчийското производство?
- Знаете ли други такива случаи, при които жените имат същите позиции в семейството?

Но в публичния живот жените нямат почти никакво място и права; тук те са представяни от съпрузите си или мъжете роднини (бащи, братя, чичовци) затова и в новосъздадените национални държави през 19-ти век в Югоизточна Европа жените не получават изборителни права и възможност за образование, както и достъп до професии, които ги правят равнопоставени на мъжете в публичния живот: юристи, инженери, архитекти, търговци... Нещо повече, независимо, че "Права на българката според търговския закон" от 80-те години на 19-ти век, например ѝ гарантират възможност да упражнява тази дейност, при условие, че е получила съгласието на мъжа си или е наследила като вдовица бизнеса на съпруга си, то броят на жените-търговки е минимален, точно защото обществото не подкрепя и не насърчава тези занимания на жената. Същевременно самият закон предполага тази дейност за омъжена жена, чиито гарант в обществото е съгласието на мъжа. Отредената от обществото роля на жените формира и представите за физическа красота на жената. Затова през 19-ти век бледността и бръчките не са проблем за жената и нейното самочувств-

вие, защото те са израз на майчинството и мъченичество ѝ, които най-много се ценят от обществото. През 19-ти век физическата красота е неизменно свързана с ценните морални добродетели в патриархалния свят: доброта и трудолюбие. "Красивото" тогава се свързва колкото с представя за жизнено и физически силно тяло, толкова и с добрината и трудолюбието на момичето, гарантиращи отглеждането на децата и поддържането на уреден, чист, спретнат дом и проспериращо стопанство. Както ни разказва френският пътешественик Ксавие Мармие, обиколил през средата на 19-ти век Черна гора: "Заради начина на живот, на който е заставена, черногорката губи младежката си свежест, лицето ѝ загаря и рано се сбръчква, но за сметка на това тялото ѝ става изключително..." Характерът на градската и селска икономика е свързан с физически труд, който "само напълно здраво тяло може да понесе". В пътеписните си бележки, озаглавени "Високапланинска Албания- Балканската одисея на един викториански пътешественик", Едит Дюрхам отбелязва:

Източник 5. *"Работата в една такава къща е много тежка. Единственото им свободно време е, когато спят. Те носят дърва за огрев и вода; докато неколkokратно изминават пътя между къщата и извора с тежки съдове, вързани с вълнени върви за раменете им, те непрестанно зализат и се препъват. Те предат и изработват всички дрехи, както и черните ширити на мъжките панталони, следвайки традиционните шарки. Дори и ширитите са ръчно изработени с осем конеца върху полуцилиндрична машина за кошници, която предачката държи на коленете си, местейки бобините от една страна на друга и изпъвайки готовия ширит бързо и сръчно."*

- Каква тежка работа жените трябва да вършат според текста?
- Каква друга тежка работа може да си представите, че те трябва да работят?

Към жената се предявяват изисквания да бъде здрава, силна, да има мек характер и да осигури продължителността на рода. Тези представи за обществената роля на жената: майка, домакиня, другар,

Селска майка, Западни Родопи, България

определят и отношението към женското тяло: то става източник на физическо здраве и красота, осигуряващи продължителността на рода. Например, в големите български градове момичетата не получават зестра, а имат само чеиз. Затова тяхното основно богатство е, както добрият характер и възпитанието, тогава разбирали

като подчинение на нормите и следване на ценностите на патриархалния морал, така и добрата биологична наследственост. В своите "Писма за Адриатика и Черна гора" Ксавие Мармие подчертава, че:

Източник 6. *"Тези достойни жени не са непостоянни и на тях може да се разчита. От детството си са възпитавани строго, в строгото училище на труд и подчинение. Нашите разказвачи трябва да измислят необичаен разказ, за да могат достоверно да ги въведат в някоя любовна сцена, в която те се наслаждават да разпръскват люляк и розмарин, златни лъчи и облаци, потънали в своето въображение и фантазии. Романтичната любов в тези земи на дивна природа е изключение, че дори и в народните песни тя се цитира като чудо, а една грешка, онази, която ние в цивилизования свят наричаме грешка на сърцето, заради която някои се горко оплакват, а други надсмиват, тук води до смъртно наказание..."*

- Какво според автора е действителното положение на жената в Черна Гора и какво е то според романтичната представа за жената и любовта?

- Какви физически качества реалността изисква от жената и какви - романтичният идеал?

Затова например изборът на съпругата започва с огледа на тялото на момичето, и както ни обясняват описанията на всекидневния живот през 19-ти век, "ако има в селото обществена баня лесно узнават дали по тялото си момата има някакви рани". Така се ражда и утвърждава идеята за "красивото", за женската хубост в патриархалния свят: здраво тяло, доброта, мек характер и хубаво лице, чиито стилизиран образ можем да скицираме по описанията във фолклора и градските любовни песни. Напредничава стъпка по пътя към здравето тяло е и преодоляване-

то на женските болки и страдания, свързано с превъзможването на срама и страха, които определят отношенията на патриархалния мъж и жена със собственото им тяло. Този срам и страх не позволяват опознаването на телесните болки и страдания, те не допускат и изучаването на собственото тяло от външен

Българско семейство, Троян, 1880-те

поглед, какъвто например е този на лекаря, и така затрудняват неговото лечение.. Достъп до болното тяло в патриархалния свят има бабата знахарка, местната лечителка. Никак не е случайно, че в българския случай разбулването на тайните на женското тяло, откриването му като биологичен и физиологичен организъм започва от страниците на вестник "Женски свят" от 1888 г. насетне, чиито компетентни статии се подписват от "Вашата ба-

Здравни консултации за майките, Македония, 1946

ба". Нейната фигура продължава и в края на 19-ти век да възпитаваш представата за компетентност, знание, власт и авторитет. "Вашата баба" през лятото на 1888 г. се опитва да популяризира във вестника средствата на съвременната медицина да открива и изследва различните състояния на женското тяло, насърчавайки жените да ходят на "женски доктор" - гинеколог. Разбира се, политиката на този вестник е да превърне женското тяло в жизнен организъм, осъществяващ основните си социални функции: продължаването на рода, раждането и отглеждането на децата. Тъкмо тази политика и просвета, обаче, са в основата на преодоляване на срама и страха от собственото тяло, на осъзнаване силата на научните методи пред тези на народната медицина, които ще влияят върху спадането на високата женска смъртност при раждане, така характерна за целия 19-ти век. Смъртност, която остава основно биологично и социално изпитание за женското тяло.

Източник 7. *"В момента, когато трябва да стане майка, черногорката спокойно ще продължи, ако е необходимо своето дълго ходене или някоя от домашната си работа. В полето, далеч от всяка помощ или подкрепа, обхваната от родилни болки, макар и отпаднала от натици, то ще бъде само за миг. Бързо ще стане, ще увие детето в скута си с роклята и ще го отнесе вън. Ако се разболе, трябва търпеливо да понася болката, докато Бог не се смили да я прекъсне. Няма лекар, а за аптека не може и да се мисли".*

Ксавие Мармие, 1854

Тази картина се разгръща и в романизираните преживявания, описани от жените писателки:

"...Когато меката и топла вечер направи невидими цветовете на трънкосливките, тя почувства първите болки. Тогава се уплаши. Уплаши се много, защото бе сама вън, сама в залива, сама в целия свят. Така самотни стават хората срещу смъртта. Тогава Катерина разбра, че всеки чо-

век е един гол самотник в живота. Когато Апостол дойде, Катерина остави двете си ръце в ръцете му като на свой покровител и съпруг. Когато стана съвсем тъмно, Катерина започна да се гърчи от болки, за стотен път да охка до провала, защото е било нужно да се ражда от нея дете, като се молеше горещо на Бога да се роди момче. - Моли се на Бога, Апостоле - крецеше от болки тя. - Моли се да е момче! -Ще се моля за теб! - разтреперано стискаше ръцете ѝ Апостол, като не знаеше към кого и как да се обърне с тази молба. -Защо да се моля за момче? На мен ми е все едно. Стига само ти да се спасиш от мъките... -За момче се моли! - ридаше Катерина. - За да не живее моя кучешки живот!... -Момиче - безучастно каза бабата като стовари с охкане дебелите си меса върху един стол. -Момиче! - изплака безпомощно Катерина и примря на омокрената си възглавница. В този миг тя окая себе си и новата жена, която се раждаше в техния род за продължение на мъките ѝ."

Яна Язова, "Война", 2000.

1. Кой са носителите на тези нови идеали и образи? Защо за тях е недостатъчно жената да бъде само добра домакиня (да умее да готви, да пере, чисти, отглежда децата)?

2. Какви са господстващите представи за жената през тази епоха? Какви позиции има жената в рамките на своя дом?

3. Как основните представи за обществената роля на жената: съпруга и майка, влияят върху представата за женска хубост?

4. Какви са изискванията към женското тяло през тази епоха? Защо физическите качества имат стойност на морални ценности? Сравнете ги с днешните представи за женска красота и морал.

Източник 8. "По това време Неда имаше почти 15 години. Косата ѝ бе копринено руса, очите ѝ като черни череши, уст-

ните ѝ алени и тънки, лицето ѝ бяло и кръгло като ябълка. Лицето ѝ никога не загаряше от слънцето, макар че работеше по цял ден на слънце. Тя беше тънка, стройна и висока... Плитките ѝ не бяха нито дълги, нито къси като тези на другите момичета. Знаеше мярката на всичко. Носеше се простичко, но хубаво..."

Любен Каравелов, Неда, 1868

1. Какъв е литературният идеал за красиво момиче според този текст?

2. Каква е разликата между този романизиран идеал и "жената в действителност"?

3. Сравнете тази представа с въобразяемия образ на жената, създаван от момчетата през 30-те според текста по-долу:

Босненска студентка в градината

Източник 9. "Сексатилните създания, да си кажем право, бяха постоянната тема на разговор между гимназисти и също на интимните сънища на повечето младежи. Но като изключим мигновени сцени, зърнати в някой чуждестранен филм или съблазнителни цветни

Сабиха Гьокен, първата жена пилот в Турция

снимки на разсъблечени дами с високи токове като тези в американския календар "Esquire", който по това време се радваше на особен успех, аз не бях никога виждал отблизо някоя *pin-up-girl*, мечтата на всяко момче. А да не забравяме, че еротичните фантазии на един юноша могат да бъдат ненадминати по своята творческа способност! И ето я сега "идеалната зряла жена" /тя беше 25-годишна/, с напернатата си походка по златния созополски плаж, с дългите си крака, с русите си коси, бронзовия тен и предизвикателно закръглените форми."

Стефан Груев, Спомени, сп. "Летописи", 1996/7/8

Източник 10. "Аз съм много задоволена, задето съм жена и твърде мъчно дело би възприел онзи, който ще иска да ме убеди в

противното. Ония жени, които искат да бъдат мъже не знаят какво нещо е жената; колко тя струва, кое е мястото ѝ в семейството и обществото, кое е предназначението ѝ, кое е настоящето ѝ, кое е бъдещето ѝ. В старите времена, когато жената нямала никакви правдини и се намирала в духовна мрачина, можело да се допусне и извини подобно желание, защото мъжът не давал никакви права на жената; установявал закони тежки, несправедливи и жестоки за нея, и чрез които закони подарявал на самого себе си правдини и привилегии, а на жената внушавал отвращение към пола си и горещо желание, да не се ражда жена, но - мъж, който всичко може да прави; всичко предприема и във всичко се отличава. ...Жените никога не трябва да желаят да са мъже, защото те имат преимущество то да се убиват един друг в битките и сраженията, и да се занимават все с вземане-даване; да се мъчат с кодекси и научни списания и в други сухи и безплодни теории, додето ние жените притежаваме най-висшите и благородни преимущества... Ако ние жените знаехме, че дългоденствието на Отечеството, на обществото и на семейството зависи от нас, че най-важното колело на обществената машина е жената; ако знаехме, че мъжете посредством нас стават храбри, смели борци и приятели на Отечеството, то никога не бихме целели да бъдем мъже и не бихме завидели на техните добродетели и преимущества."

"Мъж или жена", "Женски свят", 1898

1. Кои черти са най-важни за жената? Защо авторката цени повече женската от мъжката позиция в обществото?

2. Какви консервативни представи са пренесени и в модерната епоха? Каква роля е отредена на жената в новото време?